

Книги з історії України у фонді Національної бібліотеки України для дітей: їх склад та використання (аналітична довідка)

Вступ

Історія України – одна зі складових історичної науки, що досліджує генезис і закономірності становлення та розвитку українського народу, його боротьбу за національно-державну незалежність та пов'язані з нею подвиги, тріумфи, драми, трагедії.

Історія вчить кожну людину, спираючись на загальнолюдські цінності, творчо опрацьовувати і критично переосмислювати багатство світового історичного досвіду та засвоювати його уроки, формувати на цій основі власні переконання, громадянську позицію, здобути навички і вміння, необхідні для практичної діяльності.

Відповідно до плану роботи протягом 2016 – 2017 років відділом формування та зберігання документних ресурсів проведено локальне соціологічне дослідження «Книги з історії України у фонді Національної бібліотеки України для дітей: їх склад та використання», мета якого – виявлення реального стану укомплектованості фонду Національної бібліотеки України для дітей (надалі – Бібліотека) книгами з історії України, ступеню їх відповідності інформаційним потребам читачів та визначення перспектив ефективного використання досліджуваної частини фонду. Дослідження проводилося згідно з розробленою програмою та методикою з використанням статистичного та аналітичного методів.

Розділ 1. Укомплектованість фонду книгами з історії України

У ході дослідження визначено кількісні показники фонду книг з історії України: загальний обсяг, кількість книг, виданих до та після 1991 року, кількість книг за віковим призначенням, розміщення книг у структурі фонду Бібліотеки. Детально проаналізовано окремі підрозділи, а саме 63.3(4УКР)2 «Стародавня історія України»; 63.3(4УКР)4 «Україна в IX – першій половині XVI ст.» («Княжа доба») – книги про становлення, розквіт та занепад Київської Русі, Ординську навалу, Галицько-Волинське князівство та Литовсько-руський період в історії України; 63.3(4УКР)512 «Україна в період Козацької доби (кінець XV – кінець XVIII ст.). Запорізька Січ – козацька республіка (XV – 1775 р)». – книги з історії українського козацтва, гетьманства; 63.3(4УКР)62 «Україна в роки Другої світової війни» та 63.3(4УКР-2К) «Історія Києва».

Отримані статистичні дані свідчать, що Бібліотека володіє суттєвим книжковим фондом з історії України, що складає 6381 книгу, або 1,4 % від сукупного книжкового фонду Бібліотеки. Фонд книг з історії України представлений офіційними, науково-популярними, навчальними та довідковими виданнями. У досліджуваному фонді є фундаментальні

багатотомні видання, наприклад «Україна. Антологія пам'яток державотворення Х-ХХ ст.» у 10-ти томах (Київ : Основи, 2008-2009); «Давня історія України» (Київ : Наукова думка, 1998-2000) у 3-х томах; сім томів підготовленої товариством «Просвіта» «Енциклопедії українознавства», декілька 2-х і 3-х томних видань «Історії Києва»; трьохтомні видання Д. Яворницького «Історія запорозьких козаків», видані на початку 90-х років видавництвами «Наукова думка» (м. Київ) та «Світ» (м. Львів). Актуальним є багатотомне видання «Енциклопедії сучасної України», підготовлене Інститутом стратегічних досліджень НАН України. Бібліотека має 17 томів, що вже вийшли з друку у 2003-2016 роках. Цінними виданнями є «Галицько-Волинський літопис» (Львів : Червона калина, 2011); «Літопис гадяцького полковника Григорія Грабянки» (Київ : Товариство «Знання» України, 1992); Київський літопис «Від Володимира Мономаха до Романа Галицького» (Київ: Веселка, 2015); літопис за Іпатським списком «Повість врем'яних літ» (Київ : Радянський письменник, 1990) та декілька видань його переказів, автором яких є В. Близнець. У фонді представлені праці визначних українських істориків: Д. Багалія, М. Грушевського, М. Костомарова, І. Крип'якевича, М. Максимовича, Д. Яворницького та відомих сучасних вчених-істориків: О. Гуржія, С. Кульчицького, П. Тронька, В. Смоля, В. Сергійчука, Т. Чухліба та інших.

Із досліджуваних підрозділів найбільшими за обсягом є підрозділи «Україна в період Козацької доби» та «Україна в роки Другої світової війни». Кількість книг у них налічує відповідно 930 і 955 прим, або 14,6 і 15,0 відсотків від фонду книг з історії України. А найменше книг із стародавньої історії України – 227 прим. (3,6 %). Більшість наявних у фонді книг видана у роки Незалежності – 3829 книг, або 60 % від обсягу фонду книг з історії України, а 2552 книги (40 %) видані до 1991 року. Найбільше книг, виданих до 1991 року, у підрозділах «Україна в Другій світовій війні» – 698 прим. (73%) та «Історія Києва» – 206 прим. (53,1%). Менша частка – у підрозділах «Стародавня історія України» – 77 прим. (33,9 %) та «Україна в період Київської Русі» – 106 прим. (32,9 %). Найбільш оновленим є підрозділ «Україна в період Козацької доби (кінець XV - кінець XVIII ст.)» – лише 97 книг (10,4%), виданих до 1991 року. (Див. табл. №1). Майже всі книги, видані до 1991 року, зберігаються у фонді книгосховища і лише 12 книг – у фонді читальної зали відділу обслуговування дітей середнього і старшого віку та організаторів дитячого читання.

Таблиця №1

Склад фонду книг з історії України

Ділення за ББК	Всього примірників	% до фонду книг з історії України	Книги, видані до 1991 р.		Книги, видані після 1991 р.	
			Абс.	%	Абс.	%

63.3(4УКР) Історія України	6381	100	2552	40,0	3829	60,0
63.3(4УКР)2 Стародавня історія України	227	3,6	77	33,9	150	66,1
63.3(4УКР)4 Україна в період Київської Русі	322	5,1	106	32,9	216	67,1
63.3(4УКР)512 Україна в період Козацької доби	930	14,6	97	10,4	833	98,6
63.3(4УКР)62 Україна в роки Другої світової війни	955	15,0	698	73,0	257	27,0
63.3(4УКР-2К) Історія Києва	388	6,1	206	53,1	182	46,9

Аналіз розподілу книг за віковим призначенням (Див. таблицю №2) свідчить, що переважна більшість книг з історії України – для дітей старшого віку – 5318 прим. (83,3%). Невелику частку складають книги для дітей молодшого та середнього віку: відповідно 508 і 445 прим. або 8 і 7 відсотків. Книги для організаторів дитячого читання складають зовсім незначну частку – 110 прим. (1,7%). Книги для дітей молодшого віку здебільшого представлені книгами, що виходили у 80-х роках минулого століття у серії «Страницы истории нашей Родины» московського видавництва «Малыш», зокрема книгами Л. Обухової та С. Голіцина про давніх слов'ян та Київську Русь. Аналіз незадоволеного читацького попиту за останні роки свідчить, що діти молодшого віку хочуть читати книги про історію нашої країни, її героїчне минуле, книги про міста нашої країни. Проте у досліджуваному розділі фонду книг для дітей молодшого віку, виданих за роки незалежності, обмаль. Для цієї вікової категорії у фонді наявні книги А. Сокол «Моя країна – Україна» (Чернігів : Деснянська правда, 2004); «Моя країна – Україна» (Х. : Клуб сімейного дозвілля, 2008.); І. Луценко «Моя країна – Україна» (К. : Аконт, 2008); Д. Іваницька «Дітям про Львів» (Львів : Апріорі, 2009); А.Майданюк «Дітям про Кам'янець» (Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин Я. І. : Абетка, 2015); О. Зав'язкін «Велика книжка маленького українця : для допитливих дорослих і дітей» (Київ : Кристал бук, 2015). Але більшість з них є у одному примірнику – у фонді обов'язкового примірника. Дещо ширше представлені книги для дітей середнього віку. У фонді є достатньо енциклопедичних видань, зокрема видавництв «Фоліо» та «Ранок» (м. Харків). Цікавою є серія книг «12 балів» видавництва «Зелений пес» (м. Київ): «Княгиня Ольга і я», «Іван Мазепа і я», «Степан Бандера і я», цикл книг «Гетьмани України» харківського видавництва «Промінь». Заслуговують на увагу наступні книги: М. Грушевський «Як жив український народ» (К : Веселка, 1999); М. Кальницький «Про Київ для дітей та батьків» (К. : ВАРТО, 2015.); В. Бокієвський «Історія хрещення Київської Русі : з нагоди 1025-річчя хрещення Русі» (К. : Кондор, 2013); Т. Каляндрук «Дітям про козаків» (Львів : Апріорі, 2016). Ці книги є у достатній кількості і доступні читачам абонементних залів Бібліотеки.

**Кількісні показники:
книги з історії України за віковим призначенням**

Назва розділу ББК та окремих ділень	Всього	За віковим призначенням							
		для дітей молодшого віку		для дітей середнього віку		для дітей старшого віку		для організаторів дитячого читання	
		Прим.	%	Прим.	%	Прим.	%	Прим.	%
63.3(4УКР) Історія України	6381	508	8,0	445	7,0	5318	83,3	110	1,7
63.3(4УКР)2 Стародавня історія України	227	38	16,7	16	7,1	167	73,6	6	2,6
63.3(4УКР)4 Україна в IX-першій половині XVI ст.	322	126	39,2	64	19,9	128	39,7	4	1,2
63.3(4УКР)512 Україна в період Козацької доби	930	78	8,4	59	6,3	785	84,4	8	0,9
63.3(4УКР)62 Україна в роки Другої світової війни	955	63	6,6	128	13,4	758	79,4	6	0,6
63.3(4УКР-2К) Історія Києва	388	37	9,6	44	11,3	296	76,3	11	2,8

Переважає більшість книг досліджуваного масиву знаходиться у фонді книгосховища – 5296 прим., що складає 83 % від фонду книг з історії України. З них у фонді обов'язкового примірника – 341 книга (5,3%). У фондах структурних підрозділів налічується 1085 книг (17 %). Найбільше книг з історії України у фонді відділу обслуговування дітей середнього і старшого віку та організаторів дитячого читання – 975 прим. (15,3 %), з них на абонементі – 513 книг, у читальній залі – 462 книги. У фонді відділу обслуговування дітей дошкільного та молодшого віку – 90 книг (1,4%). (Див. таблицю №3)

**Кількісні показники: книги з історії України
за місцем знаходження їх у структурних підрозділах**

Назва розділу ББК та окремих ділень	Всього	з них у структурних підрозділах:									
		книгосховище		фонд обов'язкового примірника		відділ обслуговування дітей дошкільного та молодшого віку		відділ обслуговування дітей середнього і старшого віку та організаторів дитячого читання		інші структурні підрозділи	
		кільк.	%	кільк.	%	кільк.	%	кільк.	%	кільк.	%
63.3(4УКР) Історія України	6381	4955	77,7	341	5,3	90	1,4	975	15,3	20	0,3
63.3(4УКР)2 Стародавня історія України	227	161	70,9	24	10,6	1	0,4	41	18,1		
63.3(4УКР)4 Україна в період Київської Русі	322	246	76,4	36	11,2	6	1,9	32	9,9	2	0,6
63.3(4УКР)512 Україна в період Козацької доби	930	689	74,2	46	4,9	33	3,5	159	17,1	3	0,3
63.3(4УКР)62 Україна в роки Другої світової війни	955	819	85,8	52	5,4			84	8,8		
63.3(4УКР-2К) Історія Києва	388	320	82,5	10	2,6			55	14,2	3	0,7

Розділ 2. Використання книг з історії України

Згідно з програмою дослідження шляхом перегляду книжкових формулярів вивчено інтенсивність використання окремих тематичних масивів книг (підрозділів), що знаходяться у основному фонді книгосховища, виявлено пасивну частину та досліджено причини її утворення. Аналіз книжкових формулярів 2235 книг показав, що половина книг – 1124 прим. (50,3 %) не запитувалися користувачами жодного разу, 690 книг (30,9 %) використовувалися дуже рідко – від 1 до 4 разів. Великим

попитом (видавалися понад 10 разів) користувалися 278 книг (12,4%). Найбільш затребуваними були книги про стародавню історію України, Київську Русь та княжу добу, а також з історії Києва. У таблиці №4 детально висвітлено кількісні показники використання книг з окремих періодів історії України, що знаходяться у книгосховищі.

Таблиця № 4

Використання книг, що знаходяться у книгосховищі

Ділення за ББК	Кільк. переглянутих книг	Інтенсивність використання							
		0		1-4		5-10		більше 10	
		Кільк.	%	Кільк.	%	Кільк.	%	Кільк.	%
63.3(4УКР)2 Стародавня історія України	161	70	43,5	44	27,3	18	11,2	29	18,0
63.3(4УКР)4 Україна в IX-першій половині XVI ст.	246	116	47,2	60	24,4	16	6,5	54	21,9
63.3(4УКР)512 Україна в період Козацької доби	689	452	65,6	149	21,6	33	4,8	55	8,0
63.3(4УКР)62 Україна в роки Другої світової війни	819	363	44,3	316	38,6	58	7,1	82	10,0
63.3(4УКР-2К) Історія Києва	320	123	38,4	121	37,8	18	5,6	58	18,2
Всього:	2235	1124	50,3	690	30,9	143	6,4	278	12,4

У результаті вивчення інтенсивності використання книг досліджено вірогідні причини утворення пасивної частини досліджуваного фонду. Так, найбільшу частку складають книги, що є у фонді у завеликій кількості – 716 книг, що становить 63,7 % від кількості книг, що не видавалися жодного разу. Насамперед, це книги для дітей молодшого віку та книги, що видавалися або закуповувалися за державними програмами і надходили до Бібліотеки у великій кількості. Серед них наступні: «Як козаки воювали» Ю.Мицика (Дніпропетровськ : Січ, 1991) (є у наявності 19 прим., з них 18 знаходиться у книгосховищі ; «Іван Мазепа» Ю.Мицика (К. : ПП Наталія Брехуненко, 2007) – 32 прим., у книгосховищі – 28 прим. У фонді Бібліотеки є багато незатребуваних дублетних видань книг серій «Кошові Запорізької Січі» та «Гетьмани України», що виходили на початку 90-х років у видавництві «Веселка». Зокрема книги «Самійло Кішка», «Іван Сірко» та «Дмитро Вишневецький» є у фонді Бібліотеки в кількості 22 прим. з них по 20 прим. кожної назви зберігається у книгосховищі. Ці книги видані у м'якій

оправі, на дешевому папері, мають непривабливий для читачів вигляд. Книга Роберта Конквеста про колективізацію та голодомор «Жнива скорботи» (К. : Либідь, 1993) є у фонді у 37 прим., з них у книгосховищі – 34 прим. Книга Котляра М. «Полководці Давньої Русі», видана у видавництві «Україна» у 1991 та 1996 роках, є у 21 прим., з них – 17 у книгосховищі. Надзвичайно популярна у 90-х роках минулого століття книга Ореста Субтельного «Історія України» (К.: Либідь, 1991, 1993) є у фонді у кількості 51 прим., з них у книгосховищі – 46 прим. Книги В. Нартова «Видатні особистості України» та «Найвидатніші гетьмани та кошові отамани України» є у кількості по 32 прим. і з них по 27 прим. зберігаються у книгосховищі. Завелика кількість і книги Г. Хоткевича «Історія України» – 21 прим., 18 з яких знаходяться у книгосховищі, книги Д. Яворницького «Запорожжє в остатках старини и преданиях народа» (Київ : Веселка, 1995) – 18 прим., 16 з яких – у книгосховищі. Майже порівну книг, що втратили актуальність та книг, що потребують популяризації. Серед книг, що втратили актуальність, близько 90% складають книги з історії України в роки Другої світової війни, які надруковані переважно у 70-ті – 80-ті роки минулого століття, і в яких інформація подана з притаманним тому часу трактуванням історії України. У більшості – це мемуарні видання, які щедро видавалися радянськими видавництвами «Воєнниздат», «Политиздат» (м. Москва), «Політвидав України» (м. Київ). Слід зазначити, що книги суспільно-політичної тематики обов'язково мали місце в планах кожного видавництва Радянського Союзу. Оскільки Бібліотека у той час активно комплектувалася через Центральний колектор наукових бібліотек (м. Москва), то у фонді є більшість книг суспільно-політичної тематики, що видавалася у ті роки на території Радянського Союзу. Але, як свідчать дані дослідження, така література у Бібліотеці ніколи не користувалася попитом. А от книги про дітей у Другій світовій війні, їхні героїчні вчинки до недавніх часів були затребувані, більша частина з них перебуває у зношеному стані. Книжки цієї тематики видавалися в серіях «Юні герої» (видавництво «Веселка», м. Київ), «Юные герои» (видавництво «Молодая гвардия», м. Москва), «Пионеры-герои» (видавництво «Малыш», м. Москва) та ін.

Водночас деякі цікаві і актуальні книги не представлені у фондах відділів обслуговування. Наприклад, книги «Іван Мазепа і Російська імперія» Т. Таїрової-Яковлевої (Київ : Кліо, 2013), «Рубали ліс...» Л. Крушельницької (Львів : Астролябія, 2008), «Корені та парості : укр. генеалогікон» (Київ : Либідь, 2008). Нижченаведена таблиця №5 ілюструє ймовірні, на нашу думку, причини утворення пасивні частини та кількість книг, що не видавалася користувачам.

Аналіз причин утворення пасивної частини

Ділення за ББК	Всього	З них не видавалися		В т.ч. за причинами							
				Видання, що втратили актуальність		Незаслужено забуті		Надмірна дублетність		Вузкостеціальні	
				Прим.	%	Прим.	%	Прим.	%	Прим.	%
63.3(4УКР)2 Стародавня історія України	161	70	43,5			20	28,5	44	62,9	6	8,6
63.3(4УКР)4 Україна в IX-першій половині XVI ст.	246	116	47,2			28	24,1	80	69,0	8	6,9
63.3(4УКР)512 Україна в період Козацької доби	689	452	65,6	13	2,9	92	20,4	330	73,0	17	3,7
63.3(4УКР)62 Україна в роки Другої світової війни	819	363	44,3	154	42,4	20	5,5	181	49,9	8	2,2
63.3(4УКР-2К) Історія Києва	320	123	38,4	8	6,5	21	17,1	81	65,8	13	10,6
Всього	2235	1124	50,3	175	15,6	181	16,1	716	63,7	52	4,6

Під час дослідження у щоденниках роботи абонементних залів відділу обслуговування дітей дошкільного та молодшого віку та відділу обслуговування дітей середнього та старшого віку, організаторів дитячого читання проводився щоденний облік книговидачі книг з історії України. Отримані статистичні дані засвідчують зацікавленість дітей до книг з історії України всіх вікових категорій. Книговидача книг, що відносяться до цього розділу, складає 1-2 відсотки від загальної книговидачі (без урахування художньої літератури).

Висновки

Під час дослідження виявлено, що у фонді Бібліотеки є значний масив книг з історії України – 6381 книга, що складає 1,4 % від загального книжкового фонду Бібліотеки. Переважна більшість книг знаходиться у фонді книгосховища – 5296 прим., що складає 83 % від фонду книг з історії України. У фондах структурних підрозділів налічується 1085 книг (17 %).

Результати вивчення інтенсивності використання книг, що знаходяться у книгосховищі, з окремих підрозділів розділу «Історія України» свідчать, що половина книг є пасивною – 1124 книги, що складає 50,3% від усіх досліджуваних книг. Крім того 690 книг, або 30,9% слабо використовувалися – видавалися від 1 до 4 разів. Основна причина утворення пасивної частини – надмірна кількість дублетних примірників книг, насамперед, книг для дітей молодшого віку, які закуповувалися у 70-х – 80-роках по 50 і більше примірників однієї назви і які сьогодні втратили актуальність, та деякі книги, що видавалися або закуповувалися за державними програмами і виділялися Бібліотеці у великій кількості.

Разом з тим існує незадоволений читацький попит на книги для дітей молодшого віку з історії Києва, окремих регіонів України, про видатні постаті в українській історії.

Шляхи оптимізації використання фонду з історії України:

1. Формування актуального, оптимального за обсягами, відповідного статутним функціям Бібліотеки та інформаційним потребам користувачів фонду шляхом:
 - моніторингу наявного фонду та потреб користувачів;
 - систематичного поповнення новими надходженнями;
 - очищення фонду від видань, що втратили актуальність, зайвих дублетних та фізично зношених.
2. Всебічна популяризація книг:
 - максимальне розкриття фонду основного книгосховища;
 - збільшення кількості книг, які перебувають у відкритому для користувачів просторі;
 - розкриття фонду обов'язкового примірника, зокрема оформлення постійно діючих виставок нових надходжень, тематичних виставок у читальних залах тощо;
 - систематичне інформування користувачів про нові надходження.